

BIOBIBLIOGRAFIJE

FRA STJEPAN MARGITIĆ /MARKOVAC, STIPAN JAJČANIN/ (Jajce, oko 1650–Fojnica, 8. XII. 1730). O njegovu životu imamo malo pouzdanih vijesti. Iz činjenice da se sam naziva Jajčaninom zaključujemo o mjestu njegova podrijetla. Također ne možemo sa sigurnošću kazati gdje se školovao. Moguće da je nižu i srednju izobrazbu stekao u Fojnici, a studij filozofije i teologije pohađao je vjerojatno na nekom učilištu u Italiji.

Obavljao je različite službe u Provinciji Bosni Srebrenoj. Službovao je kao gvardijan u dva trogodišta u Fojnici (1678, 1725) i jednom u Kreševu (1714) te kao zamjenik gvardijana u Fojnici (1724), a bio je biran i u upravu Provincije u svojstvu definitora od 1708. do 1711. godine. U pokušaju pravoslavnih patrijarha da bosanske franjevce i katolike podvrgnu svojoj jurisdikciji, Margitić je 1692. godine putovao u Carigrad da dokaže da oni nad katolicima i franjevcima nemaju niti mogu imati bilo kakvu nadležnost. Putovao je također mnogo po Bosni i susjednim krajevima i zemljama. To mu je pružilo priliku da se upozna s različitim običajima i jezikom tamošnjih žitelja, o čemu govori u predgovoru svoje knjige *Ispovijed krstjanska*. Više puta je putovao i u Veneciju.

Margitić je objavio dvije knjige vjerskoga sadržaja koje je tiskao u Mlecima: *Ispovijed krstjanska* 1701. i *Fala od sveti* 1708. Njegova je *Ispovijed* doživjela veliku popularnost o čemu svjedoči više izdanja bosanicom i latinicom (četiri puta u Mlecima bosanicom: 1701, 1704, 1707. i 1788; zatim u Mlecima latinicom: 1765. i 1799, kao i dvaput u Splitu latinicom: 1842. i 1849). U puku je popularno nazivana *Stipanuša* ili *Stjepanuša*. Knjiga je, kako se već vidi iz naslova, posvećena sakramentu ispovijedi. U prvom dijelu sadrži tumačenje toga sakramenta i njegovo značenje u životu vjernika, dok je u drugom dijelu zbirka pobožnih pjesama posvećenih Kristu, Gospi, Sv. Ivanu Krstitelju, Sv. Franji. Također sadrži nekoliko prikazanja u stihu: *Govorenje kako Isukrst izvede sve oce iz limba*, *Verši od duše osuđene kako bi očitovano Sv. Bernardu* i dr. Pri pisanju ove knjige Margitić se kao građom koristio djelima španjolskog isusovca Kristofora (Cristobala) Ve-

ge (1595–1672), franjevca fra Bernardina Bustia, franjevačkih pisaca Bosne Srebrene: Divkovića, Posilovića, Mađijevića, te dubrovačkom književnom tradicijom (Vetranović). Čudesni događaji, koje nalazimo u njegovoj *Ispovijedi*, našli su mjesta u molitvenicama XVIII. stoljeća, a bile su popularne i njegove pobožne pjesme vezane za Isusa i pojedine svece, kao i prikazanja u stihovima.

Drugo Margitićevo djelo, *Fala ot sveti*, jest zbirka propovijedi za svetkovine i nedjelje tijekom godine. Djelo je uglavnom prijevod ili prerada latinskih tekstova u koje je Margitić unosio primjere iz pučke svakodnevice. Time se on vješto približavao čovjeku bosanskoga katoličkog puka, a u tome su mu pripomagali jednostavnost i jasnoća jezika, kao i unosenje u propovijedi osjećaja zavičajnosti. Osobito su zapažene njegove propovijedi o Sv. Iliji i Sv. Juraju, svecima koji se posebice štiju u Bosni. Objе su knjige tiskane bosančicom (bosanicom). Margitić je posljednji franjevački pisac koji je objavljivao djela tim pismom. Nakon nje ga franjevci svoja djela tiskaju isključivo latinicom.

FRA IVAN STRAŽEMANAC /KOPIJAREVIĆ/ (Stražeman, 1673–Velika, 15. X. 1757). O njegovu životu podaci su oskudni. Osnovnu i srednju izobrazbu stekao je u domovini (moguće da je to bilo u Našicama), godinu novicijata proveo je u Velikoj, a filozofski studij pohađao vjerojatno u Budimu. Teologiju je studirao u talijanskom gradu Brescii. Potom ga susrećemo 1717. kao odgojitelja novozavjetovanih klerika. God. 1718–21. bio je u Budimu u svojstvu profesora teologije, gdje je potom službovao i kao gvardijan (1723–26). Tada se posvetio graditeljskim poslovima: dovršio je gradnju dijela samostana uz Dunav i započeo podizanje sjevernog samostanskog krila. Za definitora Provincije izabran je 1726. i tu je službu vršio do 1729. Istodobno je bio gvardijan u Beogradu, gdje je također podigao dio samostanske zgrade. God. 1729. izabran je za provincijala i na toj dužnosti je ostao do 1732. Kao provincijal Bosne Srebrene sudjelovao je na generalnom kapitolu u Milanu 1729. Za njegova provincijalstva proglašeno je nekoliko rezidencija samostanima (Vukovar, Cernik, Radna, Tolna, Beograd). Posvećivao je brigu poboljšanju kvalitete franjevačkog školstva, pa je u tom smislu kao provincijal donio nekoliko odredbi, prije svega o školovanju koje prethodi studiju filozofije i teologije. Po završetku provincijalstva bio je u dva maha imenovan generalnim vizitatorom, prvo u Provinciji Sv. Ladislava (1734), a potom i u vlastitoj Provinciji (1741).

Iza Stražemanca ostalo je u rukopisu djelo pisano na latinskom jeziku: *Paraphrastica et topographica expositio totius al-*

mae provinciae Bosnae Argentinae za što je građu počeo skupljati u Velikoj i nadopunjavao ga je do konca života. Njegovo djelo ima karakter ljetopisa i osobito je vrijedno stoga što je u njemu donesen velik broj izvornih dokumenata. Autor se koristio i objavljenim franjevačkim zbirka, kao i ljetopisnim zabilježkama biskupa fra Nikole Ogramića, provincijala fra Andrije Sipračića i drugih. Stražemančevo djelo su koristili mnogi kasniji povjesnici i kroničari. Sastoji se iz trinaest poglavlja u kojima se govori o nastanku i razvitku Provincije Bosne Srebrene, o kustodijama i samostanima Bosanske vikarije, o stradalim samostanima, znamenitim redovnicima, o franjevcima biskupima i provincijalima, a u najopširnijem dvanaestom poglavlju donosi topografiju franjevačkih samostana i rezidencija u Bosni, Slavoniji, Ugarskoj, Dalmaciji. Stražemančevo djelo je pisano dobrim latinskim jezikom i ono ga odaje kao čovjeka učena i k tomu s osjećajem za živ i literaran opis događaja. Djelo je preveo Stjepan Sršan, a objavljeno je dvojezično na latinskom i hrvatskom pod naslovom *Povijest franjevačke provincije Bosne Srebrene* (Zagreb, 1993; Osijek, 2010).

Premda je riječ o jednom izuzetno vrijednom djelu, za ime njegova autora dugo se nije znalo. Tomu su pridonijele i burne okolnosti koje su nastupile u vrijeme njegova nasljednika fra Antuna Markovića u provincijalskoj službi. Naime, godine 1735. vrhovna uprava Reda donijela je odluku o podjeli Provincije Bosne Srebrene na tri dijela (1. Provincija Sv. Kaja u Dalmaciji; 2. Bosna Srebrene na području Bosne i dijelom Slavonije od Osijeka do Gradiške; 3. Provincija Sv. Ivana Kapistranskoga sa samostanima u Ugarskoj, Srijemu, Transilvaniji, Srbiji i Banatu). Budući da su franjevci, među kojima je bio i Stražemanac, bili nezadovoljni time što su srijemski samostani odvojeni od Slavonije, to je odluka o podjeli preinačena tako što je formirana samo provincija na području Dalmacije. No godine 1757. došlo je do stvarne diobe i odvajanja Prekosavlja u posebnu Provinciju Sv. Ivana Kapistranskoga. Napetosti između franjevaca s područja Bosne i onih iz nove kapistranske provincije, koje su nastale u vrijeme podjele, potrajat će još dugo. U tome je gledišta bosanskih franjevaca zastupao fra Filip Lastrić napisavši zapaženo historiografsko djelo *Epitome vetustatum Bosnensis provinciae* (1765, 1776), a onih prekosavskih franjevaca fra Emerik Pavić sa svojim polemičnim djelom *Ramus viridantis olivae* (1766). Pavić je, pišući svoju knjigu, gotovo u cijelosti iskoristio Stražemančevo djelo a da uopće nije spomenuo autora. I to je jedan od razloga zbog čega je Stražemanac dugo vremena bio zaboravljen.

FRA TOMA BABIĆ (Velim kraj Skradina, oko 1680–Šibenik, 31. VII. 1750). Osnovnu i humanističku izobrazbu stekao je u samostanu na Visovcu. Po završetku novicijata 1702. godine otišao je u Budim na studij filozofije i teologije. Poslije je, kao svećenik, obavljao službu župnika u više mjesta, bio je vikar (1708), te više puta gvardijan visovačkoga samostana, komu je 1741. izgradio njegov sjeverni dio, te gvardijan samostana u Kninu. Vršio je dužnost definitora Bosne Srebrene, a kao župnik u Skradinu bio je istodobno i biskupski vikar. Sudjelovao je u osamostaljenju dalmatinskih franjevačkih samostana 1735. godine. Vjerojatno je u visovačkom samostanu obavljao i učiteljsku službu, što se da zaključiti iz činjenice da je napisao latinsku gramatiku *Prima grammaticae institutio pro tyronibus illyricis accommodata* (Venecija, 1712) za “dicu bosansku”¹³. U njoj je gramatička pravila protumačio osim na latinskom također i na hrvatskome jeziku. U dva maha putovao je u Veneciju radi tiskanja svojih knjiga. Godine 1749. sudjelovao je na kongregaciji Provincije Presvetog Otkupitelja, koja je nastala odijeljenjem od Bosne Srebrene 1735. Uskoro zbog bolesti odlazi na liječenje u Šibenik, gdje i umire.

Osim latinske gramatike Babić je napisao i djelo *Cvit razlika mirisa duhovnoga* po kome je posebice postao popularnim. Svjetlo javnosti ugledalo je prvi put u Mlecima 1726. godine, a poslije se pojavilo u još šest izdanja (Mleci: 1736, 1759. i 1802; Dubrovnik: 1829; Zadar: 1851. i 1898). Osim toga pjesme iz *Cvita* izdavane su i zasebno. U izdanju iz 1802. godine, kao i kasnijim, pridodavani su prozni i pjesnički tekstovi i od drugih pisaca (Badrić, Knežević, Vuletić, Ilijić, Radman).

Cvit je imao značaj priručne knjige za vjernike. U prvom dijelu izložen je kršćanski nauk, a u drugom su duhovne pjesme (“Verši i pisme duhovne”), koje je Babić sastavio na temelju latinskih i talijanskih predložaka te domaćih pisaca (Divković, Margitić, Šitović...). Pjesme nije pisao, kako sam kaže, za odrasle nego za djecu: “... imadu znati ljudi mudri i naučni da ove pisme iliti verse nisam činio za nji, nego za dicu koja gube vrime zaludu, neka se zabavljaju u stvari duhovni pivajući kakonoti pastiri...” Djelo je pisano štokavskim narječjem ikavskoga izgovora. Zbog svoje popularnosti, u narodu je nazvano *Babuša*. Nakon Kačićeva *Razgovora* bila je to najviše čitana knjiga tijekom XVIII.

¹³ Anto Slavko Kovačić: *Biobibliografija franjevaca Bosne Srebrene. Prilog povijesti hrvatske književnosti i kulture*. Narodna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine. Franjevački provincijalat “Bosne Srebrene”. Svjetlost. Sarajevo, 1991. Str. 41.

stoljeća jer je autor uspio vješto izložiti kršćanski nauk u duhu narodne pjesme, koristeći pritom deseterački ritam i čist narodni jezični izraz. Ponegdje ne uspijeva ostvariti željenu ritmiku, čega je on svjestan, pa to na svojstven način objašnjava: "I prem' u niki ima više slova iliti silaba, ništa ne manje glas lipo iznosi u naš jezik i slaže se pivajući tko je pravi Hrvat i pivalac. Ako bi koje slovo manjkalo, neka on izgovori i reče kako je njemu draže i lipše." Neke Babićeve pjesme ušle su u pučke molitvenike i one su sve do najnovijeg vremena ostale u upotrebi kod katolika u Bosni i Hercegovini i Dalmaciji.

FRA LOVRO ŠITOVIĆ (Laurentius de Gliubuschi) (Ljubuški, 1682 –Šibenik, 28. II. 1729). Potječe od muslimanskih roditelja. U jeku austrijsko-turskoga rata 1690. njegov je otac dospio u zarobljeništvo vrgoračkog harambaše Šimuna Talajića, zvanog Delija, koji ga nije htio pustiti na slobodu bez otkupnine. Ovaj je obećao da će dati otkupninu, a kao jamstvo, dok ne prikupi novac, ostavio je svoga malodobnoga sina Hasana. Dječak je s Talajićevom djecom učio čitati i pisati kod župnika te je stekao i prve spoznaje o kršćanskom nauku. Kada je njegov otac skupio otkupninu i odveo ga kući, on nije dugo u njoj ostao. Pobjegao je, i preplivavši Trebižat vratio se u Vrgorac u Talajićevu obitelj. U strahu od osvete Talajić ga je poslao u franjevački samostan u Zaostrogu, gdje ga je u kršćanskom nauku poučio i za krštenje pripremio fra Ilija Mamić. Na krštenju, koje je primio u sedamnaestoj godini života, uzeo je ime Stjepan. Njegovo stvarno prezime bilo je Alendar ili Alendarović, ali ga on kasnije nije želio koristiti. Potpisivao se kao fra Lovro iz Ljubuškoga. Prezime Šitović nastalo je najvjerojatnije od imena Šimun, Šito, prema Šimunu, Šiti, Talajiću.

U Zaostrogu je završio samostansku školu i stekao osnovnu izobrazbu. U novicijat je stupio 1. travnja 1701. u samostanu u Našicama i tada je uzeo redovničko ime fra Lovro. Studij filozofije i teologije završio je u Italiji. Svećenički je red primio 1707. godine. Odmah nakon završetka studija započeo je obavljati službu profesora filozofije u Makarskoj, a na to mjesto imenovan je ponovno 1724. Godine 1715. postavljen je za profesora teologije u Šibeniku. Na molbu splitskoga biskupa, uprava Provincije daje mu dopuštenje 1717. da predaje i u dijecezanskom sjemeništu. Godine 1718. prihvatio je i dužnost vojnog kapelana. Također je obavljao službu predstojnika hospicija u Splitu na Dobrom gdje je pripremao izgradnju samostana. U zajednici je uživao velik

ugled, pa je 1720. odlikovan naslovom generalnog lektora i počasnog definitora.

Šitović je napisao nekoliko djela na latinskom i hrvatskom jeziku. Izuzevši latinsku gramatiku, djela su mu religioznog, moralističkoga sadržaja. Piše hrvatskim jezikom ikavskoga izgovora, a katkad upotrijebi i poneki ijekavski izraz. On ide u onaj neveliki broj franjevačkih pisaca koji su pisali u stihu, koristeći deseterac u duhu narodne poezije. Njegova *Pisna/Pisma od pakla* (1727), koju složi u “hrvatski jezik i pivanje,”¹⁴ jest tradicionalno teološko viđenje pakla prilagođeno običnom puku, za što je autor koristio postojeću teološku literaturu. To je prva knjiga u franjevačkoj književnosti u cijelosti napisana u stihu i u njoj autor, među prvima, koristi deseterački ritam za poetsko izražavanje religioznog sadržaja. Ima osam poglavlja s naslovima: *Pivanje prvo* do *Pivanje peto*, a potom slijede poglavlja *Skrušenje*, *Ponukovanje* i *Prikazanje*. Djelo je iste godine (1727) izašlo u dva izdanja koja se razlikuju u više stotina mjesta, ali je najupadnija razlika u naslovu: u jednome je *Pisna*, a u drugome *Pisma*. Ima također razlika i u ilustracijama.

Šitović je autor jedne latinske gramatike, što je u stvari prerađena gramatika Emanuela Alvareza, koju je objavio 1713. u Veneciji pod naslovom *Grammatica latino-illyrica*. Njezina je vrijednost napose u tome što je fra Lovro uvelike pridonio razvitku jezikoslovnoga nazivlja na hrvatskome jeziku, na primjer kada objašnjava da je gramatika grčka riječ, a da se na našem jeziku naziva “slovstvo aliti slovinstvo”. Gramatika je tiskana u tri izdanja (1713, 1742. i 1781), a koja se ponešto međusobno razlikuju, prije svega po grafiji. Objavljen je i pretisak izdanja iz 1713 (Zagreb–Sarajevo, 2005). Postumno su mu objavljena djela *Promišljanja i molitve* (...) (Budim, 1734) i *List nauka krstjanskoga* (Mleci, 1752), a u literaturi se spominje još i djelo na latinskom jeziku *Doctrina christiana et pie aliquot cantilenae* (Mleci, oko 1713).

¹⁴ *Pisna od pakla* Navlaftito od Paklenoga oggna, tamnofti, i vičnofti, Koju iz [vetoga Pi]ma [taroga, i novoga zakona, Otacz F. Lovro [od] Gliubuscoga Reda S. O. France[k]a], Darxave Bosnæ Argentinae, Stiocz, i Pripovidaocz. U' pet poglavj razdigliena U' parvomefe govori opchieno od Pakla. U' drugome od Paklenoga oggna. U' trecchiemu dozivgliufe i Karaiu razlici grifcnici: U' četvartome od Paklene tamnofti, à u' pettome od Paklene vignofti. Posvechiona [!], i prikazana Prijfvtlome, i Pripo[ctovanomu Go]spodinu Go]podinu [!] Vicentiu Zmaevichiu Arcibiskupu zaderskome U' Mneci godiscta Gosp. MDCCXXVII. [1727.] Pò Bartulu Occhi Kgnifaru nà Rivi Schiavonskoi pod zlamegnu S. Domenica. Pò dopu[cteniu Starj.

FRA LOVRO BRAČULJEVIĆ /Lovro Budimski, Laurentius a Buda/ (Budim, oko 1685–Budim, 21. XI. 1737). Godinu novicijata započeo u studenome 1710. Nemamo podataka o njegovu školovanju. Tek iz znanja talijanskoga jezika može se zaključiti da je studij teologije završio u Italiji. Službovao je kao lektor (profesor) teologije na budimskoj franjevačkoj bogoslovnoj školi, koja od 1722. godine ima status generalnoga učilišta (“studium generale”). Bio je, uz fra Petra Karapandžića iz Mostara i fra Šimuna Mecića iz Požege, jedan od prvih profesora toga učilišta. Tu je službu obavljao jedanaest godina (1723–34), a u znak priznanja imenovan je lektorom jubilatom. Također je službovao kao definator (vijećnik) Provincije. Branio je prava Bosne Srebrene u Beču u sporu s kaločkim nadbiskupom 1736. Uprava franjevačkoga reda imenovala ga je 1737. generalnim vizitatorom Bugarske franjevačke provincije. On je zbog svojih ljudskih i redovničkih vrlina u zajednici uživao visok ugled. To izrijeком naglašava fra Emeric Pavić, pisac i njegov suvremenik, u jednom svom djelu, gdje veli, da od osnutka budimskog samostana “nije umro nitko, tko bi toliko poticao duše na krepostan život kao Lovro.”

Lovro Bračuljević ide u red najizobraženijih franjevaca svoje doba. Poznao je nekoliko jezika: talijanski, njemački, francuski, španjolski i mađarski. Svojim spisateljskim i uopće kulturnim radom dao je velik doprinos književnosti bačkih Hrvata (Bunjevaca), ali i razvoju hrvatskoga jezika. Zagovarao je latincu umjesto bosančice i radio je na reformi grafijskoga sustava, htijući time približiti bunjevačke Hrvate europskom kulturnom krugu. Jezik njegovih djela je izvorni narodni govor štokavskoga narječja. O problemu grafije govori u maloj uvodnoj raspravi “Opomena za pravo, dobro i lako štiti ove knjige” u svome djelu *Uzao šerafinske (naški) goruće ljubavi* (1730). On veli da neki “na priliku ove riči *Grk, krst* (...) pišu *Gark, kerst*, ali lipše i po-faljenije pisati onako, kako se govori, jer što god je od više nije faljeno, već je kuđeno: *Superflua sunt vitanda*. Zato ja u ovim knjigam pišem onako, kako govorimo i izgovaramo naške riči – jer kako se mogu izgovarati onako se mogu i u knjigah štiti.”¹⁵

¹⁵ *Uzao Scerafinske (naški) goruchie gliubavi*, tri put fvezan To Jest kratko, ali temglito popiffagnie pocfetka, ukoregniegnia, i rafciiregnia davnafcgniegh poglavitogh, iliti Archi-Brattinfstva konopnogh pojaffa Patriarke fvetoga Ocza Franczescka, uzdighnutogh odavna u Czarkvi i manafirtiru mále Brattje Redovnietskogh obsluxegnia, finovah iftogh Patriarke, Provinczie frebrno Boffanske, u Kraglievskomu, i slobodnomu Gradu Budimu, poghlavitomu Macxarske zemglie. U tri dijla razdiglie-

Bračuljević je napisao dvije knjige duhovnoga sadržaja. U njima izlaže nauk kršćanske vjere i daje savjete i poticaje za praktičan kršćanski život. U duhu Sv. Franje iz Asiza on ističe franjevački način življenja i franjevačku duhovnost. To je napose vidljivo u njegovoj glavnoj i opsežnoj knjizi (593 stranice) *Uzao šerafinske (naški) goruće ljubavi* (Budim, 1730) koja je razdijeljena na tri dijela. U prvom dijelu izlaže “korijen, početak, raširenje, otajstva i dužnosti potribitog opsluženja bratinstva”, u drugom pak pruža tumačenje “oproštenja i daje mloge lipe i potribite nauke zdravom krstjanskom virovanju, ufanju i bogoljubnom dilovanju kripotih”, dok u trećem dijelu iznosi pravilo o “vladanju posebitom i obćenom bratinstva, i broji oproštenja koja se s’ opsluženjem istoga dobivaju.” Iste godine, nešto prije nego *Uzao*, Bračuljević je objavio djelo sličnoga sadržaja pod naslovom *Dobar način putovanja krstjanskoga u raj vičnjega uživanja to jest vladališta za pravo i korisno služiti Bogu (...)* (Budim, 1730) s nakanom da bude ljudima poticaj za krepostan način življenja.

FRA MARIJAN LEKUŠIĆ (Mostar, oko 1685 – Šibenik 10. I. 1742).

Osnovnu izobrazbu stekao je vjerojatno u nekom od samostana Bosne Srebrene. Poznato je, međutim, da je u novicijat stupio na Visovcu 1707. godine, te da je studirao u Osijeku. Poslije je, po završetku studija i ređenja za svećenika, predavao filozofiju u Splitu (1720–1723), teologiju u Šibeniku (1727–1728) te moralno bogoslovlje u Sinju (1718–1730). Sredinom 1730. prešao je u Makarsku da bi nastavio istu službu. Međutim, te godine otputovao je u Veneciju, gdje je uspio dobiti dopuštenje za podizanje

no Od Koih parvi mechie prid ocsi, koren, pocetak, rafciregne, otaitva, i duxnosti potribitogh obsluxegnia, Brattinstva. Drughi tomacli oprosc-tegnia, i daje mloge lipe, i potribite nauke zdravom karftianskom virovagniu, ufagniu i Bogogliubnom dilovagniu kripoltih. Trechi pripiffuje zakon vladagniu, pofebitom, i opchienom, Brattinstva; i broi oprosc-tegnia, koiafe s’ obsluxegniem iftoga dobivaju. Sve pripravglieno, sloxeno, i pod tlacs dato, s’ trudom, i s’ perom O. F. Lovre Bracsuglievichia, Zavitnika fpomenutogh gori Rëda, i Provinczie, Sctioca poghlavitogh fvetoga Bogoslovtva, u Sckuli, i manaftiru fvetogh Ocza Franczefcka, iftogh Rëda i Provinczie, u imenovanom Gradu, godine Iffukarfstove 1730. Pripisano i prikazano na poscetgnie, falu, i diku iftogh uzvifcenogh, i po fvem fvitu slavno-glasnogh Brattinstva; offobito skupglienih, sjegignie-nih, i fvezanih s’ pojaffom iftoga, pod vladavju i upravglieniem Provinczie frebrno Boffanske, s’ koiziuje trofckom tlcaceno. S’ dopousschiegniem starescinah. U Budimu, po Ivanu Giurgiu Nottenftein, Sctampaturu.

novoga samostana u Karinu. Kao najzaslužniji za osnutak samostana i izgradnju zgrade imenovan je prvim karinskim gvardijanom (1732–1735). Tu je službu pod konac života obavljao također i u Šibeniku (1740). Po odvajanju dalmatinskih samostana 1735, ostao je u novoosnovanoj Provinciji Sv. Kaja (od 1743. Presvetoga Otkupitelja). Biran je dvaput za službu provincijskoga tajnika, prvi put 1723. u Bosni Srebrenoj, a drugi put 1738. u novoj Provinciji, gdje je 1735. biran također i za definitora. Godine 1739. obavljao je službu komisara Provincije, zamjenjujući odsutnoga provincijala.

Lekušić se tijekom svoga života puno bavio istraživanjem domaće povijesti, a poznat je i kao ljetopisac. Skupljao je stare isprave, povelje, listine, ili ih prepisivao, a do njih je kao provincijski tajnik mogao lakše doći negoli neki drugi članovi zajednice. Na taj je način postavio temelje arhivu novoosnovane dalmatinske provincije. Prikupio je mnogo građe koju je koristio također i Kačić u svome spisateljskom radu. Sva je građa ostala u rukopisu pod naslovom *Memoriae recordabiles trium monasterium exemplificatae de proprio originali scripto (Znamenite uspomene triju samostana izložene prema vlastitim izvorima)* i čuva se u samostanu Sv. Lovre u Šibeniku. U tom su spisu sadržani zanimljivi i brojni povijesni i drugi podaci o samostanima u Makarskoj, Zaostrugu i Živogošću, kojima se služio i fra Stipan Zlatović u svome povjesničkom radu.

Još u vrijeme studija 1711. napisao je skripta *Universa logica ad mentem Doctoris Subtili (Univerzalna logika po nauku Suptilnoga naučitelja, tj. Ivana Duns Škota; rukopis se čuva u arhivu samostana Sv. Lovre u Šibeniku)*. Lekušić je objavio djelo *Bogoljubna razmišljanja od otajstva otkupljenja čovičanskoga Sv. Bonaventure kardinala* (Mleci, 1730). To je ustvari prijevod s latinskoga, odnosno “prije mnogo vrimena u jezik slovinski prinesena” te iznova trudom Marijana Lekušića “prištampana i pomljivo od pomanjkanja oslobođena i očišćena”¹⁶ knjiga koju je preveo fra Petar Bogdan Bakšić, kustos bugarske franjevačke kustodije, a koji je poslije obnašao službu nadbiskupa Sofije.

¹⁶ *Meditationes S. Bonaventurae*. To yest bogogliubna razmiscglianya od otajstva odkupglienya ciovicanskoga S. Bonaventurae cardinala prie mnogo vrimena u jezik slovinski prinessena a sada iznova trudom otca fra Mariana Lekussichia iz Mostara (...) Pristampana, i pomgljivo od pamagnkagnia oslobogena, i ocsischiena: Za korist svihu bogogliubnih jezika slavnoga. U Mletij: cod Antuna Mora stampatura, MDCCXXX [1730.]

Riječ je dakle o ranije prevedenoj knjizi, koju je Lekušić priredio i doradio kao novo izdanje. Lekušić u predgovoru knjizi ističe da je Bakšićev prijevod imao mnogo jezičnih nedostataka koje je on nastojao ispraviti i tekst učiniti čitateljima pristupačnijim. U svemu tome zanimljivo je da *Bogoljubna razmišljanja* ustvari nisu razmišljanja Svetog Bonaventure, nego fra Giovannija de Caulibusa s prijelaza iz XIII. u XIV. stoljeće, franjevačkoga mistika iz mjesta San Gemignano u Toskani.

FRA STIPAN BADRIĆ (Drniš, oko 1687–Verona, 20. IV. 1747).

Osnovno školovanje završio je u jednom od dalmatinskih samostana. Novicijat je započeo na Visovcu 1715. Po završetku studija najveći dio života proveo je kao dušobrižnik za hrvatske vojnike u mletačkoj vojsci. Na toj dužnosti je i umro u Veroni.

Badrić je napisao djelo *Pravi način za dovesti duše virni na život vičnji* (Mletci, 1746) namijenivši ga hrvatskim vojnicima kao poučno-pobožno štivo. Djelo je sastavljeno po uzoru na slična talijanska djela, a autor se po svoj prilici poslužio *Naukom krstjanskim* (1743) Jeronima Bonačića. Badrić je objavio još jedno djelo pod naslovom *Ukazanje istine među Crkvom istočnom i zapadnom* (Mletci, 1745). No, ono je ustvari samo popravljeno latiničko izdanje bosanicom tiskanog djela Krste Pejkića *Zrcalo istine med Crkve istočne i zapadne* (1716). Na Pejkićevo autorstvo prvi je upozorio Stjepan Zlatović 1888. godine. Badrić je to djelo prenio u drugi kulturni krug učinivši zahvate samo u jeziku i pismu, dok je sadržaj ostao nedirnut.

FRA JERONIM FILIPOVIĆ (Rama, oko 1690–Sinj 10. XII. 1765).

Ostao je rano bez oca. Kako je to bilo vrijeme velikih nesigurnosti i stradanja bosanskih katolika, koji su bili prisiljeni napuštati Bosnu zbog austrijsko-turskoga rata, on je kao sedmogodišnjak s majkom Dorotejom 1695. izbjegao u Cetinsku krajinu. Uskoro je pristupio tamošnjim franjevcima kod kojih je pohađao samostansku školu, a 1707. započeo je godinu novicijata. Nakon toga nastavio je sa studijem filozofije u Makarskoj i teologije u Italiji u Perugi, gdje je primio svećenički red 1714. Nakon toga nastavio je studirati u Rimu gdje je dobio naslov lektora filozofije. Po okončanju studija tri godine predaje filozofiju u Firenci, a potom u Perudi. S naslovom generalnog lektora 1720. nakratko je bio predavač teologije u Lavovu, a potom se vratio u domovinu gdje je obavljao službu lektora teologije, najprije na učilištu u Šibeniku (1721–1724), a kada je ono 1725. postalo generalno učilište

on tamo u svojstvu generalnog lektora predaje do 1732. godine, a potom u istoj funkciji na generalnom učilištu u Budimu, gdje je, nakon desetogodišnje službe, dobio naslov jubilarnog lektora. Na učilištu u Sinju predavao je filozofiju (1742-1745).

Osim što je bio predavač, Filipović je obavljao i druge visoke službe u franjevačkoj zajednici. Godine 1735. dalmatinski franjevci su se odvojili od Bosne Srebrene, osnovavši novu Provinciju Sv. Kaja (poslije nazvana Presvetoga Otkupitelja). Za prvoga provincijala izabran je fra Jeronim Filipović (1735-1738). Tu je službu obnašao još jednom (1751-1754), nakon čega je boravio u samostanu na Dobrome u Splitu. Kao poglavar novoosnovane provincije radio je na promicanju školstva. Njegovim je zalaganjem određeno da se u svim samostanima osnuju mala učilišta za franjevačke kandidate, u kojima bi oni stjecali pismenost i osnovna znanja. Također su, zahvaljujući njemu, donesene odredbe glede filozofskih i teoloških učilišta. Godine 1736. premjestio je studij filozofije u Šibenik, a teologije iz Šibenika u Makarsku.

Zbog svojih osobnih kvaliteta uživao je velik ugled kako u Provinciji tako i izvan nje. Obavljao je službu generalnog vizitatora u Ugarskoj, Erdelju, Bugarskoj i Dalmaciji. U ime vrhovne Uprave Reda došao je 1755. kao povjerenik u Bosnu Srebreanu u svezi sa sporom franjevaca iz Bosne s ugarskim i slavonskim franjevcima, zauzimajući se pritom za prava onih iz Bosne.

Bio je visoko cijenjen kao učen teolog, zbog čega su ga splitski nadbiskupi Bizza i Dinarčić, kao i šibenski biskup Donadini, imenovali svojim savjetnikom u bogoslovnim pitanjima. Odlikovao se i kao vrstan propovjednik.

Filipović se bavio spisateljskim radom te ide u red vrlo plodnih franjevačkih pisaca. Kao profesor u Šibeniku za potrebe svojih slušača napisao je teološku raspravu koja je ostala u rukopisu (*De divinis attributis et modis intrinsecis*), kao i jednu filozofsku (*Disputationes in Aristotelis methaphisicam*). Filipović je ipak najčuveniji po svojim propovjedničkim spisima. Napisao je velik broj propovijedi, od kojih je jedan dio objavljen, dok su druge sačuvane u rukopisu u nekoliko svezaka. Nisu objavljene sljedeće zbirke propovijedi: *Korizmenik pripovidi za sve dneve korizme*, *Pohvalna govorenja za svetkovine Majke Božje i svetkovine preko godišta*, *Prigodne pripovidi vrhu bogoslovnih predmeta*, *Pripovidi različite vrhu bogoslovnih krijeposti*. U rukopisu su ostali još *Mudroljubni i bogoslovni spisi* i dr. Ranije se smatralo da je on također i autor djela *Pjesme duhovne* (Mleci, 1765), ali je u novije vrijeme utvrđeno da je njihov autor fra Petar Knežević. Pripisu-

ju mu se još djela *Put križa* (Budim, 1730), *Jezgra pravovirnoga nauka krstjanskoga* (Budim, 1769) i još neka.

Najveći dio Filipovićevih propovijedi objavljen je u tri opsežna sveska u Mlecima 1750–1765. godine pod naslovom *Pripovidanje nauka krstjanskoga*: sv. I (1750), sv. II (1759), sv. III (1765). Osnovna je njihova značajka da su pisane razumljivim pučkim jezikom, da se odlikuju jednostavnošću i da su bez govorničkih ukrasa, a izlaganje im je na način kateheze u kome se sustavno govori o kršćanskom nauku. On sam za svoje propovijedi u uvodnoj riječi kaže: "...tako sam nastojao učiniti, da me svak može razumiti, zaradi šta nisam hotio ni riči inostranski, koje se ili drugojačije ili zanosljivo izgovarahu, stavljati... Nejma narešenja liposlovski ili retorički..."¹⁷ Nastojao je stvoriti prikladno hrvatsko teološko nazivlje, te se može reći "da se hrvatski znanstveni jezik po prvi put ostvario baš kod Bosanca Jerolima Filipovića iz Rame, te da njegovo nazivlje predstavlja temelj znanstvenog nazivlja hrvatskog jezika..."¹⁸ Filipovićevo sustavno izlaganje kršćanskoga nauka učinila je njegove propovijedi osobito popularnim. Slijedeći njihov tijek, bilo je moguće slušateljima izložiti sav kršćanski nauk tijekom nekoliko godina. Djelo je ponovno, uz određene izmjene i dopune, dao tiskati nadbiskup Stadler u osam svezaka u Sarajevu (1886–1894).

FRA ANTUN BAČIĆ (Vrba kraj Broda na Savi, oko 1690–Našice, 12. XII. 1758). U novicijatu je stupio 1. studenoga 1710. Studij filozofije i teologije pohađao je u Italiji. Po završetku studija djelovao je kraće vrijeme kao profesor teologije u Petrovaradinu. U svojoj redovničkoj zajednici obavljao je niz službi: u četiri navrata bio je gvardijan u Našicama, zatim u Šaregradu i Budimu, bio je

¹⁷ *Pripovidagnie nauka karstjanskoga*. Sloxeno, i ù rãzlikaa govorègnja razdiglieno po O. F. Jerolimu Filippovichu iz Ramee Sctioczu Jubilatomu Rëda S. O. Francefcka Obslùxegnja. [Sv. 1.] Kgnighe parvee svarhu vi-ree, i uffagnja prikaazane Prijiitlomu, i Pripoçtovãnomu Goļpodinu Goļpodinu Pacifiku Bizzì Arcibiskupu Splitskomu, Dalmaczie, i fvee Harvatskee Parvoftòlniku. U Mletczii, MDCCL [1750] Pò Simunu Occ-hi. S' dospustiegniem stariscinaa, i po millosti. XXXII + 584 str.; Sv. 2. Kgnighe drughe svarhu gliubavi [1759] XIV + 451 str.; Sv. 3. Kgnighe trecchie. U kojima uzdarxè govorènja od svetih sakramenàtãh, kripòstih stoxernih, dillah od millosardja, i druga. [1765]

¹⁸ Ivan Pederin: *Pojava neumjetničke proze u franjevačkoj književnosti Bosne i Dalmacije*. – *Godišnjak Instituta za izučavanje jugoslavenskih književnosti u Sarajevu*. Knj. II. Sarajevo, 1973. Str. 69.

namjesnik provincijala u Prekosavlju (1729), defnitor (1732–1735), kustos (1741–1745), namjesnik provincijala za cijelu Provinciju (1753), te provincijal Bosne Srebrene (1754–1757). Bio je dobar poznavalac gregorijanskoga pjevanja i orguljaš. Na poticaj Filipa Lastrića prikupljao je biografske podatke članova Provincije. Bio je aktivan i kao graditelj u Našicama i Budimu.

Po svome spisateljskom radu Bačić pripada budimskome krugu franjevačkih kulturnih djelatnika. Njegovo glavno djelo *Istina katoličanska* (Budim, 1732) ima kontroverzistički karakter, ali također i katekizamske značajke. U njemu se autor bavi razlikama između katoličanstva i pravoslavlja u vjerskom nauku, braneći pritom katolička gledišta. Naglašava, obraćajući se *poštovanomu štioću*, da djelo nije pisao “radi nenavidosti protiv Grkom”, nego mu je namjera ukazati “u čemu blude oni koji su se, povoljno od Rimske crkve odmetnuvši, eretičkomu nauku priložili i za eretich brezumitno otišli.”¹⁹ Bačić je autor i postumno izdanog prijevoda latinske ili talijanske verzije španjolskoga djela Marije Agredske Coronel *Život Majke Božje* (Pečuh, 1773). Njegov je jezik ikavskoga izgovora.

FRA FILIP LASTRIĆ / FILIP OČEVAC, PHILIPUS AB OCCHEVIA/, (Očevija kraj Vareša, 1700–Sutjeska, 19. IV. 1783). U franjevački samostan u Sutjesci došao je 1712. ili 1713, gdje je započeo svoje osnovno školovanje. Godinu novicijata započeo je 1719. U popisu novaka zabilježen je pod imenom Martin Jakovović (prezime po ocu Jakovu). Nakon završene godine novicijata, studirao je filozofiju i teologiju u Italiji (1720–1724). Za svećenika je zaređen 1724. Potom se vratio u Provinciju gdje je najprije službovao kao lektor filozofije na učilištu u Požegi (1726–1729). Zatim je obavljao službu odgojitelja i učitelja novaka u Kraljevoj Sutjesci (1729–1735). Osim tih službi obavljao je i visoke dužno-

¹⁹ *Istina katolicsanská Illiti Skazagnie upravgliegnja špafonofnoga Xitka Karšianskoga. S' zabillixegniem Zablugiegnia Garšckoga odmetnicftva, illiti Garšckié Erexiah, ú koiefu nefrichno upaliu, odkadfufo od Rimské Czarkvé oddilili. Sve izvagieno iz fvetoga Pjřma, iz naukah fvetie Otaczah, i razliky Kgnigah, sloxeno ú izelik Illiricsky, i ná fvitloft dato. Pò Oczu Frá Antunu Bachichiu Réda malé Bratié obsluxitegliah S. O. Francescka, Provinczié Sreberno-Bofanské, Gvardianu ú Budjmu. Prikazana Priuzvřfcenomu velicsanftvu Gofpodina Gña Emerika Estherhazy, Rimskoga Czefarftva Principa: Vlaftelina od Galanthè: Primata Kraglietftva, i Arkibiskupa Oftrogonskoga &c. &c. Godinè M. DCC. XXXII. [1732.] Z' dopusctegniem Starifcinah ú Budimu kod Ivana Giurgia Nottenftein.*

sti u upravi Provincije. Tako je bio kustos – zamjenik provincijala (1735–1738), te provincijal Bosne Srebrene (1741–1745). On je zadnji provincijal s područja BiH dok je Bosna Srebrna obuhvaćala Slavoniju, južnu Ugarsku, Srijem, Bačku i Banat. Za vrijeme svoga provincijalstva, i neko vrijeme poslije, boravio je u prekosavskom dijelu Provincije. Kao provincijal obilazio je cijelu Provinciju kako bi stekao bolji uvid u rad i život franjevaca. Od 1747. ponovno je u Sutjesci. Prilikom napada turskih pljačkaša na samostan 1752. dok ih je pokušavao spriječiti da uđu kroz vrata, jedan ga je razbojnik teško ranio iz kubure, zbog čega je dulje vremena bolovao. God. 1754. putovao je u Veneciju radi tiskanja knjige. 1758–59. boravio je u Rimu gdje je zastupao franjeve iz Bosne u sporu s prekosavskom subraćom.

Lastrić je bio sudionik zbivanja vezanih za razdiobu Provincije Bosne Srebrene, kojom su se prilikom najprije odvojili dalmatinski (1735) a potom i prekosavski franjevci (1757). Zauzimao se za cjelovitost Provincije. Bio je predvodnik skupine franjevaca koja je 1734. rimskoj Kongregaciji za raširenje vjere poslala predstavku u kojoj se, između ostaloga, tuže na stvaranje i širenje raspoloženja za podjelu Provincije. Ona se ipak nije mogla izbjeći.

Nakon druge podjele 1757, kada su se konačno odvojili i prekosavski franjevci, način kako je to provedeno izazvao je nezadovoljstvo franjevaca u Bosni. Naime, prema rimskom dekretu uspostavljena je nova Provincija Sv. Ivana Kapistranskoga u Prekosavlju, a na prostoru pod osmanskom vlašću Kustodija Sv. Križa što je niži rang od Provincije. Stoga su franjevci u Kreševu 1758. odlučili poslati fra Filipa Lastrića u Rim da se izbori za vraćanje staroga naslova Provincije, žiga i svih pripadajućih povlastica. On je uspio u Rimu uvjeriti nadležne u opravdanost zahtjeva bosanskih franjevaca zbog čega je general Reda izmijenio dekret, a tu promjenu je i papa potvrdio. Tako se Lastrić nakon, uspješno obavljena posla, 1759. vratio u Provinciju. Iste godine po povratku predvodio je franjeve na raspravi u Travniku u sporu s pravoslavnim patrijarhom zbog njegovih pretenzija da katolike i franjeve stavi pod svoju jurisdikciju. Godine 1764. povjerena mu je vizitacija Provincije nakon koje je predsjedao kapitolu u Kreševu. Pritisnut starošću i narušenim zdravljem, zahvalivši se na službi definitora, povukao se 1781. u sutješki samostan da u miru provede svoje zadnje godine.

Uz brojne službe koje je obavljao, Lastrić se bavio i spisateljskim radom. On ide u red najobrazovanijih, najraznovrsnijih i najplodnijih pisaca Bosne Srebrene. Već kao predavač filozofi-

je u Požegi napisao je filozofsko djelo za potrebe slušača, koje je sačuvano u rukopisu pod naslovom: *Traditiones in universam aristotelico-scoticam philosophiam*. Poslije je objavio više sadržajno raznovrsnih djela. Iz posebnih razloga bavio se i prošlošću Bosne Srebrene. Najprije je objavio djelo *De antiquitate et natis Provinciae Bosniensis* (Venetiis, 1762), a iz njega su dopunama i proširivanjem nastala dva izdanja pod naslovom *Epitome vetustatum Provinciae Bosniensis* (Venetiis, 1765), i *Epitome vetustatum Bosnensis provinciae* (Anconae, 1776). (Na hrvatskom: *Pregled starina Bosanske provincije*, prir. Andrija Zirdum, prev. Šimo Šimić i Ignacije Gavran, Sarajevo, 1977; Sarajevo-Zagreb, 2003). Po tome je postao rodonačelnikom historiografije na bosanskohercegovačkim prostorima. Uživao je visok ugled kao poznavatelj prošlosti Bosne, što je vidljivo i iz činjenice da je njegov opis Bosne ušao u Farlatievo djelo *Illyricum sacrum* bez ikakvih izmjena. Suradivao je također i s mađarskim povjesnikom Horanyem u njegovu djelu *Memoria Hungarorum*.

U širim slojevima Lastrić je postao popularan prije svega po svojim propovjedničkim spisima, ali i onima dogmatskoga, pastoralnoga i asketskoga sadržaja. Njegova propovjednička/homiletska djela su najbrojnija i ona imaju zapaženu literarnu vrijednost, a tiskana su u Mlecima: *Testimonium bilabium* (1755), *Od' uzame* (1765), *Nediljnik dvostruk* (1766) i *Svetnjak* (1766). Lastrić je još objavio: *Koristan nauk dilovati molitvu od pameti* ([Budim], 1742); iste godine tiskana je, vjerojatno u Budimu, i njegova *Predika na Veliki petak rečena u crkvi svetoga Frančeska u Budimu* a u Rimu, 1758. *Kratak način činiti put križa*. Njegova su djela, kao i kod drugih franjevačkih pisaca toga vremena, pisana s ciljem odgajanja i poučavanja jednostavnim i razumljivim posredovanjem vjerskih sadržaja i kršćanskih moralnih zasada. Da bi se približio slušatelju i čitatelju, Lastrić je, kao darovit govornik, u svoja propovjednička djela unosio usporedbe i slike iz svagdanjeg života bosanskog katoličkog puka. Dobro je poznavao njegove običaje i mentalitet, dobre i loše strane njegova života, pa kroz svoja djela izlaže i objašnjava temeljna načela kršćanskoga življenja i ukazuje na nedostatke usporedbama i slikama iz svakodnevice. Stoga se u njegovim djelima u dobroj mjeri odslikava duhovnost katoličkog puka u Bosni. On koristi i slike iz prirode, a donosi i brojne "prilike" koje preuzima iz suvremene teološke literature na latinskom i talijanskom jeziku.

FRA PETAR KNEŽEVIĆ (Kapitul kraj Knina, 5. III. 1701–Sinj 18. VI. 1768). O njegovu djetinjstvu nemamo vijesti. Godinu novi-

cijata započeo je 2. lipnja 1719. Srednju izobrazbu stekao je vjerojatno na Visovcu. Filozofiju je studirao u Makarskoj, a teologiju u Šibeniku. Učitelj mu je bio fra Jeronim Filipović. Glazbu je vjerojatno učio u Italiji. Nakon završetka studija i ređenja za svećenika u Šibeniku, obavljao je različite službe. Godine 1728. nalazimo ga u svojstvu propovjednika u Makarskoj. Dvije godine poslije, 1730, imenovan je na službu predavača (“magister grammaticae”) u Šibeniku, ali nije poznato koliko je dugo obavljao tu dužnost. Bio je voditelj crkvenoga pjevanja. Dvapat je biran za definitora 1738. i 1748, te za kustosa – zamjenika provincijala 1754. Za vrijeme vršenja tih službi zauzimao se napose za podizanje kvalitete školstva u Provinciji. God. 1755–1757. nalazimo ga u Sinju, te ponovno od 1765. do konca života.

Kneževićev spisateljski rad vezan je za kasnije godine njegova života. Najveću je popularnost stekao svojim djelom pisanim u stihovima *Muka Gospodina našega Isukrsta i plač matere njegove* u Dalmaciji i Bosni i Hercegovini, tiskanim u Mlecima 1753. Popularnost mu se mjeri s Kačićevim *Razgovorom ugodnim*. Nije moguće točno registrirati sva izdanja. Do sada su registrirana 53, a računa se da ih je znatno više. Samo je bosanskih izdanja 38 (posljednje iz 2003. godine).

Knežević je tiskao niz drugih djela, uglavnom u stihovima. U zbirci *Pisme duhovne razlike* (Mletci, 1765) objavio je 74 duhovne pjesme, od kojih su neke prijevodi hvalospjeva iz rimskoga časlova, a ostale su izvorno njegove. U djelu *Osmina redovnička zabave duhovne* (Mletci, 1766) donesena su u slobodnom prijevodu razmatranja za duhovnu obnovu redovnika. Iza pojedinih razmatranja nalaze se pjesme. Dio pjesama sačuvan je u rukopisu, kao i dva kantuala. Objavio je u Mlecima još i sljedeća djela: *Životi četiriju svetaca čudotvoritelja Franceška od Ašiša, Antuna od Padue, Didaka i Paškala* (1759), *Pisma čudoredna* (1766), *Nauk mladoga misnika* (1767), *Duhovna pivka* (1769), *Pištrole i evanđelja* (1773), *Pisma koju složi O.P.F. Petar Knežević... prikazujući gospodi trgovcem i drugim svima koji se u pomanjkanji, svrhu koji pisma zvoni, naode* (bez godine i mjesta izdanja).

Knežević najčešće pjeva u osmercu (rjeđe u šesterцу), za razliku od Kačića koji pjeva u desetercu. Kneževićeva tematika je isključivo religioznog karaktera, a nakana je poučno-odgojna u vjerskom smislu.

FRA NIKOLA LAŠVANIN /MARČINKUŠIĆ/ (Lašva kraj Travnika, oko 1703–Jajce 2. IX. 1750). God. 1714. ili 1715. pristupio je franjevcima u samostanu u Fojnici. Tamo je stekao osnovnu izo-

brazbu, te je 8. prosinca 1719. započeo godinu novicijata. Potom je uslijedio filozofsko-teološki studij, vjerojatno na nekom učilištu u Italiji. Svećenički red primio je 1727. godine. Oko 1730. obavlja dužnost učitelja na jednom od učilišta Bosne Srebrene, te potom biva imenovan meštrom klerika u fojničkom samostanu (1730–1735). God. 1745. postao je kustosom Provincije, a 1748. ide s Filipom Lastricem u Beč da bi tamo zajedno s njime predstavio uvjete života i potrebe katolika i franjevaca u Bosni pod turskom vlašću. U vrijeme ljeta 1750. otišao je u Jajce u posjet svojoj rodbini i tom se prilikom nenadano razbolio i ubrzo umro, relativno mlad, u 47. godini života. Franjevci su ga pokopali u crkvi Sv. Ive u Podmilačju. Imao je mlađeg brata fra Matu koji je neko vrijeme službovao kao biskupov tajnik i gvardijan.

Lašvanin je bio solidne klasične izobrazbe. Znao je latinski i talijanski jezik. Bavio se, uz brojne druge dužnosti, i spisateljskom djelatnošću, prije svega kao ljetopisac. Autor je izuzetno vrijednoga *Ljetopisa*, sačuvanog u rukopisu, a koji je u novije vrijeme objavljen. Pri pisanju pojedinih dijelova *Ljetopisa*, Lašvanin se koristio Vitezovićevom *Kronikom* i *Fojničkom kronikom*. Vrijednost vjerodostojnoga povijesnog izvora djelo ima u onim opisima zbivanja koji su nastali na temelju autorovih opažanja i doživljaja, dok drugi dijelovi upućuju na svoje predloške, pa se na temelju njih mogu i vrednovati. Događaji što ih opisuje Lašvanin u svome *Ljetopisu* uglavnom su vezani za fojnički samostan, pa se može smatrati ljetopisom toga samostana. *Ljetopis* također ima i zanimljivih folklornih zapisa. Odlikuje se jednostavnim i živim pripovjedačkim stilom te ide u red ponajboljih spisateljskih ostvarenja bosanskih franjevaca XVIII. stoljeća. Osim što je bogat izvor za povijest Bosne Srebrene, njegova je velika vrijednost također i za povijest jezika.

Ljetopis su dijelom u *Glasniku Zemaljskog muzeja u Sarajevu* objavili Ćiro Truhelka (1889–1890) i fra Julijan Jelenić (1914–1915; separatno 1916), te u cijelosti fra Ignacije Gavran s prijevodom latinskih i talijanskih dijelova, uvodom i bilješkama (Sarajevo, 1981; Sarajevo–Zagreb, 2003).

FRA MARKO DOBRETIĆ (Brnjići kraj Jajca, 1707–Fojnica, 8. I. 1784). Kao mladić stupio je u fojnički samostan gdje je stekao osnovnu izobrazbu. Filozofski i teološki studij pohađao je u Dalmaciji i Italiji. Teološki studij je okončao u Firenci 1740. Nakon toga nije se odmah vratio u Bosnu, kako je bilo uobičajeno za svršene studente, nego je ostao u Italiji gdje je tijekom osamna-

est godina obavljao službu lektora filozofije i bogoslovije. Godine 1757. imenovan je kustosom nakon što je Provincija Bosna Srebrena svedena na kustodiju. Sljedeće godine, kada je Bosna Srebrena iznova zadobila status provincije, Dobretić je izabran za provincijala (1758–1762).

Pod konac 1764, pod optužbom da je s još nekoliko franjevača bez dopuštenja popravljao i dograđivao fojnički samostan, dospio je u turski zatvor gdje je ostao oko tri mjeseca, a pušten je nakon što je isplaćena velika otkupnina. Godine 1768. drugi put je izabran za provincijala i tu je službu obavljao do 1771. Dvije godine poslije (1773), odlukom pape Klementa XIV, imenovan je eretrijskim biskupom i apostolskim vikarom u Bosni i Hercegovini. Tu je službu obavljao sve do konca života. U svojstvu apostolskoga vikara više je puta obišao Bosanski Vikarijat, o čemu je slao izvješća Kongregaciji za raširenje vjere u Rim, od kojih je dva objavio fra Julijan Jelenić (1927), dok se drugi kao rukopisi čuvaju u arhivu. Osim spomenutih izvješća u kojima je donio vrlo zanimljive podatke o vjerskom životu u Vikarijatu, on se zanimao i za prošlost Bosne Srebrene te je njegov opis Duvna pod naslovom *Dumni descriptio* Daniel Farlati unio u svoje djelo *Illyricum sacrum*.

Dobretić je poznat kao pisac jednoga opsežnog (oko 600 stranica) praktičnog priručnika moralnoga bogoslovlja pod naslovom *Kratko skupljene ćudoredne iliti morale bogoslovce svrhu sedam Katoličanske crkve sakramenatah* (...) *na svitlost dato za dobro obćieno* (Ankona, 1782). U njemu se u 31 poglavlju tumači nauk o svetim sakramentima: općenito o sakramentima (1 poglavlje), o sakramentu pokore (10 poglavlja), ženidbe (8), mise (4), svetoga reda (3), krštenja (2), te potvrde, euharistije i bolesničkog pomazanja (po jedno), i to, kako autor ističe, na temelju *Svetoga pisma*, crkvenih sabora, crkvenih naučitelja i kanonista, a za potrebe župnika, misionara, ispovjednika i onih koji se pripremaju za primanje svećeničkoga reda. Autor je u tom djelu također nastojao pronaći prikladne hrvatske izraze za stručne teološke termine, po čemu jedan od prvih tvoraca hrvatskoga teološkog nazivlja. Dobretić se osvrće na jezik u vrlo zanimljivom predgovoru svojoj knjizi pod naslovom *Dobrovoljnom štiocu*, gdje govori prije svega o grafiji svoga djela. U svome pisanju koristio je narodni jezični izraz štokavskog narječja ikavskoga izgovora.

FRA BONO BENIĆ (Čatići kraj Kaknja, oko 1708–Sutjeska, 25. III. 1785). Kao desetogodišnjak došao je u sutješki samostan gdje je stekao osnovnu i srednju izobrazbu. U novicijat je stupio oko

1723. i time se uključio u franjevačku zajednicu. Nakon godine novicijata otišao je u Italiju na studij filozofije i teologije. Po završetku studija u Cremoni, vratio se u Bosnu Srebreanu gdje je obavljao pastoralne, odgojne, nastavne i upravne službe. Predavao je filozofiju u Sibeniku i Zaostrugu (1731–1734), bio odgojitelj u novicijatu u Sutjesci (1734–1736), deset godina u službi gvardijana u Sutjesci, Fojnici i Kreševu, župnika u Varešu (1735, 1741, 1759–1764) te zamjenika gvardijana u sutješkom samostanu. Službovao je u upravi Bosne Srebreane u svojstvu definitora (1748–1751, 1780–1783) i kustosa (1759–1762), a u dva maha biran je za provincijala Bosne Srebreane (1765–1768, 1774–1777). Osmanske vlasti dvaput su ga zatvarale i teško zlostavljale zbog optužbi da su franjevci krivi što su Nijemci bili stigli do Banje Luke (1737), a drugi put zbog toga što su sutješki fratri navodno “prodali u kaure” nekog muslimana dok je još bio dijete (1741). Također je išao u Travnik pred pašom braniti prava katolika i franjevaca od neopravdanih presezanja pravoslavnoga patrijarha. Sudjelovao je na generalnom kapitulu Reda u Valenciji u Španjolskoj (1768), a na povratku se zaustavio u Rimu gdje je Kongregaciju izvijestio o teškoćama katolika u Bosni, bezuspješno moleći za potporu.

Benić je neko vrijeme zamjenjivao bolesnog i iznemoglog apostolskog vikara fra Pavla Dragičevića u biskupskoj službi, a u Rimu su ga predložili za Dragičevićeva nasljednika, što je on otklonio. Nakon što je završio svoje drugo provincijalstvo, imenovan je vizitatorom u Bosni Srebreanoj, a pod konac života i povjerenikom i izaslanikom Kongregacije koja mu je povjerala zadaću da ispita iskrslе teškoće u Provinciji što ih je uzrokovao provincijal fra Grgo Ilijić Varešanin. Međutim, prije nego što je ta odluka iz Rima stigla, Benić je preminuo 1785. godine.

Benić je dobro poznao latinski i talijanski jezik, a izgleda i turski. Pokazivao je zanimanje za prošlost i vjerno je bilježio suvremene događaje, napose one koji se tiču života katolika i franjevaca u Bosni. U rukopisu je ostavio djelo *Protocollum conventus Suttiscae*, jedan od najvažnijih ljetopisa XVIII. stoljeća, te manji spis polemičkoga sadržaja pod naslovom *Cum auctor Epitome...* U svom *Ljetopisu* opisao je važnije događaje za koje je čuo ili ih sam doživio, zatim povijest Bosne Srebreane, te opći ljetopis događaja kojima on nije bio svjedokom. U opisu ranijih događaja kao izvor mu je služila *Lašvaninova kronika*. Dio *Ljetopisa* u kome su opisani suvremeni događaji za nas je danas vrijedan povijesni izvor.

Ljetopis je djelomično pisan na latinskom i talijanskom jeziku, a većim dijelom na hrvatskom i pismom bosanicom. Autor u pisanju miješa ikavicu i ijekavicu. Transliteriran i u skraćenom obliku *Ljetopis* je objavio fra Julijan Jelenić u *Glasniku Zemaljskog muzeja u Sarajevu*: 1923 (11–30), 1924 (1–26), 1925 (5–41), 1926 (1–34) i 1927 (167–191). Manje dijelove objavljivali su također Petar Pejčinović, Andrija Zirdum i dr. Cjelovit Benićevo ljetopis za tisak je priredio, latinske i talijanske dijelove preveo, uvod i bilješke napisao fra Ignacije Gavran: *Ljetopis sutješkog samostana* (Sarajevo, 1979; Sarajevo–Zagreb, 2003).

FRA EMERIK PAVIĆ (Budim, 5. I. 1716–Budim, 15. IV. 1780).

Osnovnu i srednju izobrazbu stekao je najvjerojatnije u mjestu svoga rođenja. Članom franjevačke zajednice postao je 1734. stupivši u samostan u Velikoj. Filozofiju je studirao u Budimu (1736–1739). Za svećenika je zaređen 1. veljače 1739, a potom je nastavio studij teologije na visokom franjevačkom učilištu u Budimu tri godine (1739–1742), a četvrtu je pohađao u Osijeku. Ispit za lektora (profesora) filozofije položio je 1743. te je ujesen iste godine počeo predavati na visokom filozofsko-teološkom učilištu u Baji (1743–1746). Za lektora teologije položio je ispit u Požegi 1750. te stekao naslov generalnog lektora. Od tada tijekom sljedećih deset godina predaje teologiju na visokom učilištu u Budimu. God. 1761. proglašen je za lektora jubilatata. Sve do svoje smrti 15. travnja 1780. ostao je u Budimu kao dekan visokih franjevačkih škola.

Pavić je u franjevačkoj zajednici, uz profesorsku djelatnost, obnašao više važnih dužnosti. Godine 1746. postao je zamjenikom gvardijana fra Stjepana Vilova u budimskom samostanu. Nakon smrti Vilova 1747, izabran je za njegova nasljednika i na toj je dužnosti ostao dvije godine. Obavljao je također i službu provincijskoga tajnika 1748–1750, a u dva navrata sudjelovao je u upravi Provincije u svojstvu definitora (1748–1751; 1760–1764). Dva puta je u ime uprave Franjevačkoga reda službeno pohodio bugarske franjevce 1762. i 1769. godine.

Pavićeva kulturna djelatnost je raznolika i bogata, po čemu on ide u red najvrsnijih franjevačkih kulturnih djelatnika vezanih za Budim. Tim se djelovanjem započinje baviti 1746. kada je, zahvaljujući budimskom profesoru fra Stjepanu Vilovu, preuzeo uređivanje hrvatskoga kalendara. Tada se počeo baviti pravopisnim i gramatičkim pitanjima hrvatskoga jezika. Mnogostrukost njegova interesa vidljiva je u brojnim djelima objavljenim

na hrvatskome i latinskome jeziku. Prema sadržaju njegovi se objavljeni spisi mogu svrstati u više skupina: prigodni govori, katehitička, homiletska i asketička djela, zatim djela s biblijskim sadržajem (lekcionari, biblijski prijevodi), te povjesnička djela (iz prošlosti franjevaca). Pisao je i u stihovima pjesme duhovnoga sadržaja, a opjevao je i neke događaje iz hrvatske povijesti. U stihovima je priredio popularno srednjovjekovno medicinsko djelo *Flos medicinae*, a dijelom je na latinski jezik preveo i Kačićev *Razgovor ugodni*, očigledno s nakanom da i stranim čitateljima predstavi povijest hrvatskoga naroda. Evo njegovih djela uglavnom tiskanih u Budimu te nekoliko u Pešti:

Jezgra nauka krstjanskoga (1754); *Exemplar encomiorum commodo iuventutis seraphicae donatum* (1754); *Opširni nauk krstjanski s nadodanim duhovnim pismam* (1755); *Tri dara duhovna s govorenjem predikatorskim navištena i istomačena* (1755); *Ogledalo temelja vire i zakona katoličanskoga* (1759); *Ogledalo događajah Sv. pisma staroga i novog zakona* (1759); *Exhortatio oratorie deducta et antecapitulariter dicta* (1760); *Prosvitljenje i ogrijanje jesenog i zimnog doba iliti nediljne i svečane predike priko jeseni i zime* (1762); *Prišašće* (1762); *Epistole i evanđelja priko godišnji nediljah i svetkovina* (1762); *Fragmenta poetica e variis poseos exercitationibus concinnata* (1762); *Via crucis pro usu provinciae s. Ioannis a Capistrano* (1764); *Descriptio solita et rytmica regum, banorum ceterorumque heroum slavinarum seu illyricorum* (1764); *Ramus viridantis olivae* (1766); *Libellus de gratiis B. V. Mariae Radnensis* (rukopis; pre-radio ga je i izdao Marijan Jajić); *Prodromus asceticus recte ducens tramite ad spiritualis vitae perfectionem* (1767); *Nadodanje glavnih događaja Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga nedavno na svitlost danomu* (Pešta, 1768); *Flos medicinae* (Pešta, 1768); *Jezgra rimskoga pravovirnoga nauka kerstjanskoga za mladež* (1769); *Ručna knjižica za utiloviti u zakon katoličanski obraćenike* (Pešta, 1769); *Putovanje duhovno u stazice različitog bogoljubstva razdiljeno* (Pešta, 1769); *Molitvena knjiga s nimkim pismam duhovnim* (1769); *Novi i glavni u dvanaest stazicah razdiljeni put nebeski* (1772); *Paedagogia christiana* (1771-74); *Psaltir iliti pisme Davidove* (1774); *Kratki nauci i tumačenja sviu nediljnih glavnih evanđelja* (1778); *Oca poštovanog Goffine pravovirno po misalu crkvenom uređeno knjiženstvo* (1778).

FRA JEROLIM LIPOVČIĆ (Požega, 28. X. 1716–Požega, 30. VI. 1766). U franjevački red ušao je 1731. u Velikoj. Studij filozofije i teologije pohađao je u Kaloči (1733-1734) i Budimu (1734-1740).

Svećenički red primio je 1739. Djelovao je kao lektor filozofije na visokom filozofskom učilištu u Baji (1740–1743) i teologije na visokom teološkom učilištu u Budimu (1745–1755). Godine 1755. dobio je naslov lektora jubilata s pravom sudjelovanja na provincijskim kapitulima i sjednicama provincijske uprave. U zajednici je obnašao službe gvardijana, definitora Bosne Srebrene (1754–1757), te definitora (1764–1766) i provincijskog vikara (1766) u novoosnovanoj Provinciji Sv. Ivana Kapistrana.

Lipovčić je svoju darovitost iskazao već kao student, pa su ga profesori fra S. Vilov i fra P. Lipovac izabrali da u javnim raspravama brani njihove teološke teze. Poslije je kao lektor održao sedam javnih rasprava, od kojih su dvije objelodanjene: *Conclusiones theologicae ex Quarto sententiarum libro* (Budim, 1747) i *Ordo confusus seu conclusiones theologicae de peccatis, virtutibus moralibus et legibus* (Budim, 1753). Tiskao je nekoliko djela na hrvatskome jeziku, namijenivši ih u prvom redu katolicima Hrvatima na području vesprimske biskupije. To se prije svega odnosi na njegovo djelo *Dušu čuvajuće pohođenje* (Budim, 1750). Prvi dio predstavlja pastoralni priručnik za biskupske vizitacije, što je ustvari prijevod s mađarskoga. U drugom je dijelu izložen “vaskoliki nauk kršćanski”, a treći dio sadrži raspravu o molitvi. Lipovčić je u uvodu izložio pravopisna pravila, što je ustvari nastavak kulturnoga rada budimskih franjevaca na rješavanju pitanja grafije. Objavio je još djela *Stazica duhovna* (Osijek, 1767) i *Treći sad iliti istolmačenje trećega reda* (Budim, 1769).

FRA MARIJAN BOGDANOVIĆ (Kreševo, 8. XII. 1720–Kreševo, 7. I. 1772). U kreševski samostan ušao je kao dvanaestogodišnji dječak. Tamo je stekao temeljnu izobrazbu i naučio osnove latinskog jezika, tako da je kao osamnaestogodišnjak primljen u novicijat 1739. godine. Nakon toga otišao je na studij u Napulj gdje je sedam godina studirao filozofiju i teologiju na franjevačkom učilištu u samostanu Conventus Montis Calvariae. Za svećenika je zaređen oko 1747. godine.

Sljedećih pet godina predavao je filozofiju i moralnu teologiju na franjevačkom učilištu u Dubrovniku. Kratko je potom obavljao službu župnika u Sarajevu, a onda je šest godina bio meštar novaka u Kreševu i istodobno samostanski propovjednik. Za njegov pregalački rad starješinstvo Provincije podijelilo mu je počasni naslov agregata. Godine 1760. putovao je u Rim gdje je s uspjehom zastupao Bosnu Srebreanu u sporu s apostolskim vikarom. Godine 1761. imenovan je vizitatorom Provincije, u siječ-

nju 1762. izabran je za kreševskog gvardijana, a 1765. za kustosa Provincije. Iste je godine izgorio kreševski samostan. Dvije godine je trebalo da se konačno 1767. od osmanskih vlasti dobije dopuštenje za gradnju novoga samostana. Moralo se kucati na mnoga vrata od Sarajeva, Travnika do Carigrada za što je potrošena velika svota novca. Mnogo truda u tom nastojanju uložio je upravo fra Marijan. On je također bio voditelj i nadziratelj gradnje koju je iscrpno opisao u svome *Ljetopisu*.

Iste godine, kada je dobiveno dopuštenje za gradnju, Bogdanovića su u Rimu imenovali titularnim ehinskim biskupom i nasljednikom bolesnog apostolskog vikara fra Pavla Dragičevića. Nakon stanovitog oklijevanja, jer je i sam bio slabog zdravlja, on je prihvatio tu službu, koja je u to vrijeme bila povezana s brojnim teškoćama pa i velikim tjelesnim naporima jer je trebalo vizitirati sve župe prostranog Bosanskog vikarijata. Biskupsko posvećenje podijelio mu je biskup Petar Budmani u Stonu 8. svibnja 1768. Odmah po povratku iz Stona započeo prvu vizitaciju župa koju je obavio do konca te godine. O tome je Kongregaciji u Rimu napisao opsežno izvješće datirano 20. ožujka 1769. godine. U njemu je detaljno opisao župe i pripadajuća sela, poimence zabilježio domaćine i brojno stanje odraslih i djece u obiteljskim zajednicama.

Vizitaciju župa obavio je iznova 1771. godine premda su opće prilike bile nepovoljne. Dio župa vizitirao je preko odabranih izaslanika, a tom je prigodom odustao od podjele sakramenta potvrde. Zadnja vizitacija očigledno je za njega, već od ranije slabog zdravlja, bila suviše naporna, te mu se zdravlje pod konac godine veoma pogoršalo. Nedugo potom, početkom 1772. godine, on je preminuo. Pokopan je u kreševskoj crkvi.

Imao je i mlađeg brata franjevca, fra Matu, koji je kao malodoban ostao bez oca, te se on zajedno s majkom za njega skrbio. Studirao je u Napulju, ali je po povratku u Bosnu, nakon završetka studija, kao mladić preminuo. Majka ih je obojicu nadživjela. Fra Franjo Bogdanović, koji je službovao kao provincijal (1762–1765), bio je fra Marijanov stric.

Bogdanović je iza sebe ostavio u rukopisu *Ljetopis kreševskog samostana* pisan na latinskom jeziku, uz nevelik dio na hrvatskom i pismom bosančicom, pod naslovom *Protocollum conventus Cresceviensis...* On je u svom *Ljetopisu* obuhvatio neveliko vremensko razdoblje od 1765. te do konca 1771. godine, opisavši iscrpno najvažnije događaje. Njegov *Ljetopis* je relevantan povijesni izvor.

Dijelove *Ljetopisa* objavili su Julijan Jelenić (*Glasnik Zemaljskog muzeja* 1917, i separatno 1918), fra Ignacije Gavran (*Život*, 23, 1974, 45, 2, str. 212–213), te Petar Pejčinović (*Bosanskohercegovačka književna hrestomatija. Starija književnost*, Sarajevo, 1974, str. 191–193). Fra Mijo Vjenceslav Batinić objavio je Bogdanovićevo izvješće o vizitaciji župa Apostolskog vikarijata Kongregaciji u Rim iz 1771 (*Starine JAZU*, knj. 17, str. 99–102, Zagreb, 1885), te dr. fra Dominik Mandić dio izvješća iz 1768 (*Chroati Catholici Bosnae et Hercegovinae*, Chicago–Roma, 1962, str. 102–221). Cjelovit *Ljetopis* priredio je, latinske dijelove preveo, uvod i bilješke napisao dr. fra Ignacije Gavran (Sarajevo 1984; Zagreb–Sarajevo, 2003).

FRA VICE VICIĆ (Fojnica, 1734–Fojnica, 28. III. 1796). Osnove izobrazbe stekao je kod fojničkih franjevaca. Tamo je vjerojatno završio i godinu novicijata i postao članom franjevačke zajednice. Studij filozofije i teologije pohađao je u Italiji. Tamo je studirao i glazbu u kojoj je pokazao osobitu darovitost.

Po završetku studija vratio se u Provinciju gdje je obavljao različite pastoralne i odgojne službe, a ponajviše je djelovao kao glazbenik. Cijelo je jedno desetljeće bio glazbeni ravnatelj zbora u Fojnici, zatim učitelj novaka (1766), župnik u Dobretićima (1768–1769) i Bihaću (1774–1777), a potom je, sve do konca života, bio voditelj pjevačkog zbora u Fojnici gdje je pribavio i orgulje. Pisao je stihove koje je potom skladao ispisujući ih ukrašnim početnim slovima u boji. Za njega je također značajno da je prvi na bosanskohercegovačkom području uveo praksu pjevanja na pučkom jeziku u vrijeme bogoslužja.

Njegove je pjesme dijelom objavio fra Ivan Frano Jukić pod naslovom *Pisme razlike* (Split, 1844) i to pravopisom Ljudevita Gaja. U predgovoru Jukić piše: “Pisme ove ja sam, bez ikakve samovoljne promine točno pripiso iz rukopisa njegovom vlastitom rukom pisanog, izvan prve na Božić, i posljednjih 6 koje sam u istom rukopisu našo, ali tuđom rukom pisane.”

Svoje pjesme, u kojima se osjeća utjecaj pjesničkog izraza Dubrovnika i hrvatskog primorja, Vicić je pisao ikavicom. U rukopisu mu je ostao *Veliki kantual* i *Mali kantual* koji se danas čuvaju u arhivu fojničkog samostana.

M. K.